

Батыры, генерал-полковник И.А. Плиевтің басшылығымен Кеңес-моңғол атты механикаландырылған тобының құрамына енгізілді және 1945 жылы тамызда жапон-маньчжур әскерлерімен шайқастарға қатысты. Соғыс кезінде МХР-дың 200-ге жуық сарбаздары мен офицерлері қаза тапты, ал үш әскери қызметкері Моңғол Халық Батыры атағына ие болды Республика [6, 73].

МХР-дың Жапонияға қарсы соғысқа қатысуының маңызды саяси нәтижелерінің бірі Қытайдың МХР тәуелсіздігін мойындауы болды. Тамыз айында КСРО мен Қытай келісім жасасты, оған сәйкес қытай бүкілхалықтық референдум өткізілген жағдайда МХР тәуелсіздігін мойындауға келісті.

Осылайша, Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі Кеңес Одағы мен Моңғолия арасындағы қатынастар өзара экономикалық негізде көмек берумен сипатталатынын көруімізге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Советско-монгольские отношения. 1921-1974. Документы и материалы. (1921-1940.). – М., 2011. – 564 с.
- 2 Курас Л. В. Монголия во Второй мировой войне: современная российско-монгольская историография // От Халхин-Гола до линкора «Миссури». – Улан-Удэ, 2010. – 255 с.
- 3 МНР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза: сб. док. – Улан-Батор, 1954. – 201 с.
- 4 Российско-монгольское военное сотрудничество 1911–1946: документы и материалы. – М.; Улан-Удэ, 2008. – 114 с.
- 5 Хишигт Н. Движение монгольского народа за помощь фронту Великой Отечественной войны // Вторая мировая война и Монголия: Сборник статей. – Улан-Батор, 2007. – 356 с.
- 6 Хишигт Н. Помощь монгольского народа Советскому Союзу в годы Великой Отечественной войны // Монголия во Второй мировой войне: фотоальбом / науч. ред. Ч. Дашдаваа, Л. В. Курас. – Иркутск, 2011. – С. 71–74.

ГЕНЕРАЛ САБЫР РАҚЫМОВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ӘСКЕРИ ҚОЛБАСШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ (1902-1945 ЖЖ.)

Смағұлов Н.Б., PhD, профессор ассистенті
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан

Адамзат баласына орасан зор қайғы-қасірет әкелген II-ші дүниежүзілік соғыстың аяқталғанына биыл 80 жыл толып отыр. Келмеске кеткен Кеңес Одағы кезінде II-ші дүниежүзілік соғыстың Шығыс майданы деп аталуы тиіс, бірақ кеңестік идеологияның әсерінен Ұлы Отан соғысы аталған майданда бабаларымыздан қалған батырлық дәстүрге адал болып, қазақ халқының рухын асқақтаған батыр ұл-қыздарымыз өте көп болды.

1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстаннан 1374164 адам әскер қатарында болып неміс-фашист басқыншылығы мен жапон милитаристеріне қарсы майдан даласының алғы шептеріндегі соғыстарға қатысты. Сол ерлік пен қаһармандықтың сара жолын жалғастырушының бірі – Ұлы Отан соғысы жылдарында Орта Азия елдерінің оның ішінде қазақ халқының арасынан шыққан тұңғыш генерал, дивизия командирі, Кеңес Одағының Батыры Сабыр Рақымов. Ұлы Отан соғысы жылдарында ірі әскери құрамалар болып саналатын полк, дивизияға қолбасшылық жасаған қазақ халқының қаһарман ұлының есімі бүгінде елімізге оралды.

Генерал-майор Сабыр Омарқұлұлы Рақымов Ұлы Отан соғысы жылдарында ірі әскери құраманы басқарған қаһарман қолбасшы, шебер стратег. Соғыстың ең ауыр кезеңдерінде Жоғарғы Бас Қолбасшының бұйрығымен қазақ халқының батыр ұлы Сабыр Рақымов 395, 47, 37 атқыштар дивизияларының командирі болып тағайындалады. Атап айтсақ 1942 жылдың 1

қыркүйегі мен 1943 жылдың 30 сәуірі аралығында Сабыр Рақымов Кавказды қорғап қалған 395-ші атқыштар дивизиясының даңқты командирі болды. Кавказ үшін шайқаста көрсеткен көзсіз ерлігі мен дизизияны шебер басқарған қолбасшылығы үшін Жоғарғы Бас Қолбасшы, Қорғаныс Комитетінің төрағасы И.В. Сталин қазақтың батыр ұлы Сабыр Рақымовты «Темір генерал» деп атап ерлігін бағалады. 1943 жылы Кеңес Армиясы шабуылға шығып, неміс-фашист әскерлерін Кавказдан қуып шыққан соң Бас Ставка қазақ халқының ержүрек ұлы генерал Сабыр Рақымовты Бас Штабқа оқуға жіберді. Оқуын аяқтаған жауынгер генерал Сабыр Рақымов 1944 жылдың 3-ші қыркүйегінде бірден 47-ші гвардиялық атқыштар дивизиясының командирі болып тағайындалады. 47-ші гвардиялық дивизия Сталинградты қорғаған әйгілі генерал Василий Иванович Чуйковтың қолбасшылығындағы 8-ші гвардиялық армиясының құрамында еді. 47-ші гвардиялық дивизияның командирі болып Сабыр Рақымов 1944 жылдың 3-ші қыркүйегі мен 1944 жылдың 22 қазаны аралығында қызмет жасады. Ал 1944 жылдың 1-ші қарашасынан бастап, ерлікпен қаза тапқан уақыты 1945 жылдың 26 наурызына дейінгі аралықта генерал-майор Сабыр Рақымов 2-ші Беларусь майданының 65-ші армиясының құрамындағы 37-ші гвардиялық атқыштар дивизиясының командирі болды.

Ұзақ жылдар бойы өзбек халқы оны өзінің ұлттық батыры, өзбектен шыққан тұңғыш генерал деп құрметтеп келді. Есімін өз тілдеріне бейімдеп Собир Рахимов деп жазды. Кеңес заманында Өзбекстанда Сабыр Рақымовтың атымен Ташкенттегі бір аудан, он колхоз, бес орта мектеп, үш мәдениет үйі, отыз көше, және метро станциялары аталды. 1949 жылы өзбек жазушысы Камиль Яшен «Генерал Рахимов» пьесасын жазды, 1967 жылы «Өзбекфильм» киностудиясы «Генерал Рахимов» атты көркем фильм түсірді.

Бірақ 2010 жылдан бастап Өзбекстанда Сабыр Рақымовқа деген құрмет «өзгере» бастады [1, 1 б.]. Ташкенттегі 1981 жылы орнатылған ескерткіші орнынан алынды, қаладағы оның есімімен аталатын аудан «ауыстырылды». Басқа қалаларында да батыр генералға жасалған құрметтер тоқтатылып өзбек халқының жадынан өшіруге бет алынды.

Атақты Жұмабек Тәшеневтың немере інісі Шымкенттегі республикалық әскери мектеп-интернаттың бастығы полковник Ұлықпан Бәшенов ұзақ жылдар бойы генерал Сабыр Рақымовтың биографиясы мен өмір жолын зерттеген. Ұлықпан Бәшеновтың деректеріне қарағанда, Сабыр Рақымов қазақ азаматы, Оңтүстік Қазақстан облысы Қазықұрт ауданындағы Қазықұрт тауының етегіндегі «Көкібел» елді мекенінде 1902 жылы 25 қаңтарда дүниеге келген. Әкесі Омарқұл деген қазақ, ал шешесі Бахарайым өзбек қызы болған. Сабырдың әкесі 1909 жылы ерте қайтыс болады. Сол жылы шешесі Сабырды ертіп Ташкент қаласы маңындағы «Тақтапұлда» тұратын әкесінің қолына көшіп барады. Сабыр ағасының диірменінде жұмыс істейді. Көп ұзамай шешесінен айрылған жиенін нағашы атасы ұлтын өзбек етіп, Рахимов деп өз атына жаздырып Ташкенттегі балалар үйіне тапсырады. Сабыр жастайынан осылай қиындық көріп өседі [2, 3 б.].

Жасынан замандастарымен бірге қиындық көрген Сабыр өжет, қайсар мінезді, батыл азамат болып қалыптасады. Жасы жиырмаға толғанда әскер қатарына өзі сұранып, Баку қаласындағы әскери училищеге оқуға түседі. 1925 жылы Бакудегі командирлер дайындайтын училищені үздік аяқтаған соң Сабыр Рақымовқа кіші офицер лейтенант әскер атағы беріледі. Сол жылы ол Түркістан әскери округына қарайтын Самарқан қаласындағы атты әскер дивизия полкінің взвод командирі қызметіне тағайындалады. 1925-1927 жылдары Орта Азияда Кеңес өкіметінің зорлықшыл, әділетсіз саясатына қарсы көтеріліске шыққан шаруаларды «басмашы, банда» деп атаған еді. Сабыр Рақымов та кезінде «басмашы» атанған ал бүгінде азаттық үшін көтеріліске шығушы күрескерлерге қарсы ұрыс қимылдарына қатысып, ұрыс қимылдары кезінде бірнеше рет жараланады. Ұрыс кезіндегі батылдығы мен жауынгерлік тапсырмаларды орындау кезінде көрсеткен ерлігі үшін Әскери Округ басшылығы тарапынан Қызыл Ту орденіне ұсынылады. Жыл өткен сайын әскери шеберлігі артып келе жатқан Сабыр Рақымов 1930 жылы командирлік құрамның білім жетілдіру мен тактикалық шеберлігін жетілдіру курсына оқып, әртүрлі әскери округтарда қызмет атқарады. 1936 жылы «Қызыл Жұлдыз» орденімен марапатталады. 1937-1938 жылдардағы сталиндік «Үлкен террор» деп аталған жазықсыз жаппай жазалау шараларына Сабыр

Рақымовты ұшырап, 1937 жылы байдың тұқымы деген жаламен түрмеге түсіп, 9 ай қамауда отырғаннан кейін босатылады. Екі жылғы үзілістен соң 1940 жылы қайта әскерге алынып, Өзбекстанда ерекше химиялық авиациялық ұйымдар кеңесінің ең жауапты бөлімі – жауынгерлік дайындық бөлімін басқарады [3, б б.]. Сабыр Рақымов қызмет ететін әскери құрама 1940 жылдың аяғында сол кездегі аса шиеленіскен халықаралық жағдайға байланысты статусы ерекше саналатын Батыс әскери Округына жіберіледі. Ол жерде де ол 1941 жылға дейін қызмет жасап, тәжірибелі әскери қызметкер, кадрлық аға офицер ретінде абырой мен беделге ие болады. 1941 жылы 22 маусымда Ұлы Отан соғысы басталған алғашқы күндерінде майор Сабыр Рақымовтың Батыс әскери Округы аса қуатты, Еуропаның елдерінде соғысып тәжірибе жинақтаған таңдаулы неміс дивизияларының соққыларына ұшырайды. Ұлы Отан соғысының бастапқы кезеңінде Кеңес армиясы ерлікпен соғысқандарына қарамастан ауыр жеңілістерге ұшырады. Оның себебі гитлерлік армияның жаңа соғысты жүргізуде екі-үш жылдық тәжірибесі болды. Ал Кеңес әскерінің, әсіресе жоғары командалық офицерлік құрамының 1937-1938 жылдардағы сталиндік жаппай қуғын-сүргін жазалауынан кейін армиядағы кәсіби деңгейі төмендеп кеткен еді. Соғыс басталар алдында Қызыл Армия командирлерінің тек 7%-ның ғана жоғары әскери білімі болды, ал 37%-ның тіпті орта әскери оқу орындарының толық курсынан өтпеген болатын. Герман әскерлерінің Бас Штаб бастығы генерал Гальдер: «орыс офицерлік корпусы ерекше нашар болды», – деп атап көрсетті.

Сабыр Рақымов Ұлы Отан соғысына 1941 жылы 27 маусымда майор шенінде, мотоатқыштар полкі командирінің орынбасары ретінде кіріседі. 1941 жылдың шілде-тамыз айларында Белоруссия, Смоленск жеріндегі ауыр қорғаныс шайқастарына қатысып, жараланып 1-2 ай госпитальда емделеді. Ұлы Отан соғысы тарихында 1941 жылдың 10-шілдесі мен қыркүйек арасында Смоленск шайқасының тарихи маңызы зор. Екі айға созылған 1941 жылғы Смоленск шайқасында герман командованиясінің Мәскеуге шұғыл түрде бұзып-жарып өту жоспарларының тас-талқаны шықты. Әскери тарихшылардың болжауынша Гитлердің «Қауырт соғыс» стратегиялық жоспары осы Смоленск түбінде күйреген. Кеңес армиясының табынды қарсылығының себебінен Гитлердің Кеңес Одағын қысқа мерзімнің ішінде басып алуға арналған «Қауырт соғыс» жоспары орындамалмай қалуының негізгі себебі Сабыр Рақымовтар қатысқан Смоленск шайқасы болды.

Смоленск түбінде ауыр қорғаныс ұрыстары мен қоса жау әскеріне қарсы шабуылдарды шебер ұйымдастырған 16-шы армияның қолбасшысы генерал-лейтенант Лукин кейін өзінің мемуарында «Смоленск шайқасы – ерлік шайқасы» деп жазды. Өкініштісі, Смоленск шайқасында шебер тактик-қолбасшы генерал Лукинді ауыр жараланып, ес-түссіз жатқан жерінен неміс-фашист әскерлері тұтқынға алады. 1945 жылы Кеңес әскерлері фашистік Германияны тізе бүктірген кейін генерал Лукин тұтқыннан босайды. Лукиннің тұтқыннан босағандығы туралы хабарды НКВД басшылары тікелей И.В. Сталинге хабарлайды. И.В. Сталин «Лукинге Смоленск үшін рахмет» деп жауап береді. Және Лукиннің барлық ордендері мен наградаларын, генералдық әскери шенін қайтарып беруге бұйрық береді.

Смоленск түбіндегі ауыр шайқастарда полк командирі ретінде майор Сабыр Рақымов ерлік пен шайқасып, өзінің жеке басының батырлығы мен қолбасшылық қабілетін де көрсетеді. Сабыр Рақымовқа Совет командованиясы 1941 жылы шілдеде жау қоршауын бұзып шыққандағы батылдығы үшін 2-ші рет Қызыл Ту орденімен марапаттайды және подполковник шенін береді. Жараланып госпитальдан шыққан Сабыр Рақымов 1941 жылдың қыркүйек айының басында Оңтүстік майдандағы 56-шы армияның 1149-шы атқыштар полкінің командирі болып тағайындалып, бірден майдан даласындағы ұрыстарға қатысып кетеді.

Подполковник Сабыр Рақымов 1941-1942 жылдары Оңтүстік майданның құрамында Ростов, Таганрог үшін шайқастарға қатысады. 1941 жылдың күз айларында Кеңес Армиясы Ростов, Таганрог түбінде қорғаныс құрып тұрды. Ростов, Таганрог, Кавкашабуыл жасап келе жатқан Неміс-фашист әскерлерінің «Оңтүстік» тобын герман армиясының тәжірибелі

қолбасшысы генерал-фельдмаршал Рундштедт басқарып, ірі ірі стратегиялық соғыс операцияларының нәтижесінде қазан айында Кеңес Армиясының Оңтүстік майданның әскерлерін қатты жеңіліске ұшыратады. Ауыр жеңіліске ұшыраған Кеңес әскерлері кейін шегіне бастады. Неміс әскерлері Донбасстың көп бөлігін басып алды, содан кейін Дондағы Ростовты басып алуға, сол арқылы Сталинград пен Кавказға жол ашуға тырысты.

1941 жылдың 14 қарашада Жоғарғы Бас Қолбасшының Ставкасы 56-шы дербес армияның негізгі соғыс жоспарына келесідей міндеттерді қойды: «56-шы дербес армияның шебіне қуатты соққы жасайтын жау әскерінің шабуылына төтеп беруге және 56-шы дербес армияның басты міндеті Ростов-Новочеркасск аудандарындағы қорғаныс шептерін берік ұстау болып табылады».

Ростов пен Таганрог бағытындағы барлық аса ауыр қорғаныс ұрыстары мен қарсы шабуыл жасау операцияларына қатысқан подполковник Сабыр Рақымов 1942 жылдың қаңтар айының соңында басында екінші рет жараланып төрт ай емделеді. Госпитальдан шыққан соң 1941-1942 жылдардың күзгі және қысқы айларындағы қанды шайқастарда полкті шебер басқарып, ерлік көрсеткені үшін Сабыр Рақымовқа полковник шені беріледі.

1942 жылы мамыр айында госпитальден емделіп шыққан соң полковник Сабыр Рақымов майдан қолбасшысының бұйрығымен 56-шы дербес армияның құрамындағы 395-шы атқыштар дивизиясының командирінің орынбасары болып тағайындалады.

Кеңес армиясы үшін 1942 жылғы әскери науқанның басталуы өте сәтсіз болды. 1942 жылдың көктемі мен жазғы ұрыстарында Харьков бағытына қарсы 2000 шақырымдық майдан шебі бойынша шабуылға шыққан Кеңес армиясы ауыр жеңіліске ұшырайды. Сталин басқарған Жоғарғы Бас Қолбасшылықтың Ставкасы Кеңес-герман майданының бүкіл ұзындығы бойынша операцияларды жоспарлау мен жүргізуде елеулі қателіктер жіберді. Ржев-Вяземск, Смоленск, Харьков операцияларын жүргізген Кеңес армиясының қолбасшыларының дарынсыздығынан миллиондаған кеңес жауынгерлері қаза тапты және тұтқынға түсті. 1942 жылғы Кеңес әскерлерінің Харьков түбіндегі сәтсіз шабуылдау операциясы кезінде неміс-фашист қолбасшылары шебер әскери тактикалық басымдықтарын пайдаланып, Қызыл Армияның үлкен тобын жойып жібереді.

1942 жылғы немістердің жазғы шабуылы Кавказ бағытына бағытталып, онда неміс командованиясінің шабуылды жоспарлауда жетістіктерін және тәжірибесінің озық екенін көрсетті. Ростов қаласын басып алу арқылы неміс әскерлеріне Дон мен Еділ арасындағы кең далаға шығуға мүмкіндік береді. Шабуылды одан әрі табысты өрістету үшін Гитлер «Оңтүстік» армия тобы екі ірі топқа бөлінді. Кавказ бағытына шабуыл жасайтын әскерге «А» армия тобы деп ал, Сталинград бағытындағы әскерге «Б» армия тобы деп шартты аталды. Стратегиялық басымдылық пен әскери инициатива қайтадан Германияға ауысты. Кеңес Армиясы үшін аса қатерлі жағдай қалыптасты. 1942 жылы 28 шілдеде Жоғарғы Бас Қолбасшы, Қорғаныс комитетінің төрағасы Сталиннің «Бір қадам кері шегінбеу» туралы № 227 бұйрығы шықты.

Жағдайдың шейеленісі тұрған кезінде Кеңес командованиясінің үлкен сенімімен 1942 жылы 1 қыркүйекте Сабыр Рақымов 395-ші атқыштар дивизиясының командирі болып тағайындалды. 395-ші дивизияның командирі полковник Сабыр Рақымов 1942-1943 жылдардағы Кавказ үшін болған Ұлы Отан соғысының ең елеулі бетбұрысы болған Солтүстік Кавказдағы ұрыстарға қатысады. Ұлы Отан соғысының нәтижесі үшін Кавказ үшін шайқас өте маңызды болды. Кавказ үшін шайқас Ұлы Отан соғысының ең ұзақ қырғын соғысының бірі болды және ол 1942 жылдың 25 шілдесінен 1943 жылдың 9 қазанына дейін созылды. Фашистік Германия үшін Кавказ өте маңызды болды. Себебі Германияның соғыс экономикасына негізінен мұнай мен мұнай өнімдерінің жетіспеушілігі байқалды. 56-шы дербес армиясының құрамында Сабыр Рақымов 395-ші дивизиясын шебер басқара отырып, 1942 жылдың жазы мен күзіндегі Дондағы және Кубандағы ауыр қорғаныс шайқастарынан өтіп, Солтүстік Кавказды қорғауға қатысты. 1942 жылдың жазы мен күз айларындағы Кавказ үшін шайқаста неміс армиясы бірқатар қалаларды атап айтсақ Ставрополь, Армавир, Майкоп, Краснодар, Элиста, Моздок және Новороссийск қалаларын басып алады. Ал 1942

жылдың 16 тамызда немістер Кавказдың ең биік шыңы Эльбрусті бағындыру үшін шыңға шығуды бастады. 21 тамызда неміс альпинистері Кавказ таудың Эльбрус шыңына шығып, 5642 метр биіктігінде нацистік туды орнатты. 1942 жылдың қыркүйегінде неміс әскерлерінің тегеуірінді шабуылын Кеңес армиясының бөлімдері Малгобек ауданында тоқтатады.

Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясы 1942 жылдың қыркүйек-қазан айларында Туапсин қорғаныс операциясында өздеріне берілген жауынгерлік тапсырманы ойдағыдай орындауымен ерекшеленді.

1942 жылдың 25 қыркүйегінен майдан шебіндегі стратегиялық маңызы зор Туапса қорғаныс операциясының басталды. Туапсені бір адым кейін шегінбей қорғау міндеті Сабыр Рақымовтың 395-дивизиясы бағынышты 18-ші армияға жүктелді. Гитлер Туапсені басып алуға үлкен мән берді. Біріншіден, қалада мұнай өңдеу зауыты орналасқандықтан, бұл жанармайдың үлкен қорын бар екенін білдіреді. Жанармай гитлерлік армияға ауадай қажет болды. Сондықтан немістер Қызыл Армияны осы жанармай резервтерінен айыруды басты мақсат қылып қойды. Екіншіден, Одесса мен Севастополь құлағаннан кейін Новороссийск ішінара басып алынды - Туапсе Қара теңіздегі жалғыз Әскери-теңіз базасы болып қала берді. Сонымен қатар, Туапсе құлауы фашистердің Новороссийскті түпкілікті басып алуына мүмкіндік беретін еді. Туапсені қорғап тұрған дивизия командирі Сабыр Рақымовтың алдында үлкен міндет пен жауапкершілік тұрды.

18-ші армияның құрамына Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясы, өзіне берілген участка қорғанысқа көшіп, қандай жағдай болмасын неміс-фашист армиясын Майкоп-Туапсе бағытында алға жылжуына жол бермеу туралы Жоғарғы Бас Ставкадан қатал бұйрық алады. 1942 жылдың тамыз айында және қыркүйек айының басында Новороссийск жағынан Туапсқа өтуге жасалған сәтсіз әрекеттен кейін неміс-фашистік командованиясі «А» армия тобының 17-ші армиясы әскерлерінің негізгі күш-жігерін (44-ші армия, 57-ші танк және 49-шы тау-кен атқыштар корпусы күштерінің бөлігі) Майкоп-Туапсинск бағытына шоғырландыру туралы шешім қабылдады. Кеңес әскерлері күші басым жаудың бір уақытта және бірнеше бағыттан жасаған шабуылына қарсы ауыр қорғаныс шайқастарын жүргізді. Туапсе бағытындағы ерекше маңызы бар жолдар, биіктіктер мен коммуникациялар үшін қантөгіс шайқастар толассыз жүрді. Жау алғашқы соққына 1942 жылдың 24 қыркүйегінде 9 сағат 50 минутта танктерінің қолдауымен Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясының 723-ші атқыштар полкінің учаскесіне жасады. Сабыр Рақымовтың дивизиясының жауынгерлері жаудың әскерімен екі сағат бойы тоқтаусыз ұрыс жүргізіп, немістердің жаяу әскерін зор шығынға ұшыратып, оларды бастапқы шебіне қарай шегінуге мәжбүр етеді. қаһармандықпен шайқасқан Сабыр Рақымовтың дивизиясы 18-ші армияның әскерлерімен бірге қалаға тікелей шабуыл жасаған жаудың ірі көлемдегі әскери құрамасын тоқтатып, содан кейін қарсы шабуылға шығып неміс-фашист әскерлерін кейін қарай едәуір қашықтыққа кері шегіндіріп тастайды. 25-28 қыркүйек аралығында 395-ші атқыштар дивизиясының бөлімдері жаудың өршелене жасаған шабуылдарының барлығын тойтарып, өз қорғаныс шептерін берік ұстады. Енді неміс әскерлері бағытын өзгертіп 29 қыркүйектен бастап Гейман мен Гунай тауларын басып алуға тырысып, 383 және 236-шы атқыштар дивизияларының қорғаныс шептеріне қарсы шабуылға шықты. Сонымен бірге Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясының бөлімшелеріне қарсы армияның сол қапталында шабуыл жасауды жалғастыра отырып, фашистер Фанагория ауылының аймағына кіруге тырысты.

1942 жылдың 30 қыркүйегінде Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясы сегіз танктің қолдауымен шабуылға шыққан жаудың екі жаяу полкінің шабуылдарын тойтарып, Фонарь тауы мен Фанагория ауылынан кейін қарай шегінуге мәжбүр болды. 1 қазан күні таңертең Сабыр Рақымовтың дивизиясына полковник А.Жиров тобы көмекке келеді де, Сабыр Рақымовтың дивизиясы қарсы шабуыл жасап, қайтадан Фанагория ауылының оңтүстік-батыс бөлігін қайтарып алады. Неміс-фашист армиясы осылайша, алты күн ішінде жекелеген бағыттарда біздің әскерлерімізді 10-12 шақырымға шегіндіріп, Черниговский, Котловина және Гайман таулары ауылдарының шекарасына жетуге мүмкіндік алады.

Сонымен Сабыр Рақымовтың 395-ші атқыштар дивизиясы 1-6 қазан аралығында НКВД-ның полктерімен бірге 514,2 биіктік пен Фонарь ауданындағы жағдайды қалпына келтіру үшін қантөгіс ұрыстар жүргізді. Үлкен күш-жігердің арқасында Сабыр Рақымовтың дивизиясы Фанагорияны қайтарып алып, 198-ші неміс және Словакия дивизияларының одан әрі алға жылжуын тоқтата алды. 1-14 қазан аралығындағы шайқастарда Сабыр Рақымовтың 395 атқыштар дивизиясында 66 адам қаза тауып, 267 адам жараланды және 76 адам хабарсыз кетті. Дивизияның жалпы шығығы – 409 жауынгерді құрады.

1943 жылдың басында 395-ші атқыштар дивизиясы Солтүстік Кавказ шабуыл операциясында өзін жақсы көрсетті. Полковник Сабыр Рақымовке 1943 жылы 19 наурызда генерал-майор әскери атағы берілді.

1943 жылы көктемде генерал-майор Сабыр Рақымов К.Е.Ворошилов атындағы Бас Штаб академиясына оқуға жіберіледі [4].

Жоғарғы бас қолбасшы Кеңес Одағының басшысы И.В. Сталин Сабыр Рақымовтың Солтүстік Кавказды неміс-фашист әскерлерінен азат етудегі ерлігі мен әскери шеберлігіне тәнті болып, жеке басының батырлығына, мінезінің ерекше қайсарлығы бағалап «темір тегеурінді генерал» деп атаған.

1944 жылы қыркүйекте оқуын аяқтаған соң генерал В.Чуйков басшылық жасайтын 8-гвардиялық армияның құрамындағы 37-шы гвардиялық дивизияның командирі болып тағайындалады. 1944-1945 жылдары генерал Сабыр Рақымов Шығыс Пруссия, Польша жеріндегі ұрыстарға қатысып талантты командир ретінде көзге түседі. Генерал Рахимов Польшаның Грауденц бекіністі қаласын қорғаған 9 мың солдатты бар неміс гарнизонына қарсы шабуыл жасау кезінде ерекше көзге түсті. 37-ші гвардиялық дивизияның жауынгерлері 1945 жылы 16 ақпанда күшті соққымен қалаға жақын жерде жау бекіністерін бұзып, бірнеше елді мекендерді босатып, қалаға бірінші болып кірді. Әр үй қорғанысқа бейімделген қала көшелеріндегі қантөгіс шайқаста, қорғаныстағы неміс әскерлері шабуылдаушы Рақымовтың дивизиясын бірнеше рет қаладан қуып шығарды. Бірақ қаһарман кеңес жауынгерлері қайта шабуылдап басып алған плацдардарды кеңейте береді. Сабыр Рахимов шебер тактикалық маневрлеріді қолданып гарнизонның негізгі күштерін өзіне тарта білді. Осындай табанды әрекеттердің арқасында 1945 жылдың 22 ақпанға қараған түні күшті соққы жасап қаланы бір уақытта басып алады. Гарнизондағы неміс әскерлерінің қалдықтары ортағасырлық цитадельге барып орналасып өздерінің қарсылықтарын көрсете берді бірақ бірнеше күннен кейін барлығы өз еріктерімен тұтқынға беріледі. Содан кейін генерал Рахимовтың дивизиясы Шығыс Померания операциясындағы шабуылдық шайқастарда өзін жақсы көрсетті, бірнеше күнде ерлікпен шайқаса отырып 150 шақырымға жуық алға жылжыды. 1945 жылы Пруссия жерінде ауыр қантөгіс ұрыстар жүріп жатты. Пруссия неміс халқы үшін қасиетті жер саналады. Себебі неміс ұлтының қаһарман әскери қолбасшыларының көпшілігі осы Пруссия жерінен шыққан. 1945 жылы Ұлы Отан соғысының осы кезеңі неміс халқы үшін Отанын, туған жерін, үйін, бала-шағасын қорғау сипатына айналып шыға келді. Сондықтан Пруссия жеріндегі әр бір үйді, әрбір көшені, қаланы немістер асқан ерлікпен қорғады. Генерал Сабыр Рақымов басшылық жасайтын 37-гвардиялық дивизия немістердің таңдаулы әскери бөлімдерінен құралған әскерге қарсы соғысып, олардың тас-талқандарын шығарды. Гвардияшылар кеңес армиясының әскери құрамаларының арасынан бірінші болып Балтық теңізінің жағалауына жетеді. Неміс командованиясы үшін стратегиялық маңызы бар Данциг гарнизонын Вистуланың төменгі ағысындағы жаудың негізгі тобынан кесіп тастады. Дивизия Шабуыл қарқынын бәсеңдетпей, әртүрлі әдіс-айлаларды кеңінен қолдана отырып, Данцигке бірінші болып кірді. Жауынгерлер қала үшін көше шайқастарында ерлікпен соғыс- қимылдарын жүргізді. Генерал Рақымов іс-әрекетімен дивизияны шебер басқарды, жеке басы қайсар ол солдаттардың өмірін сақтап қалу үшін ең шиеленісті учаскелердегі шайқастарда дивизияның бөлімдерін өзі басқарды. Қорғаныстағы неміс армиясының бөлімдеріне Балтық теңізінде тұрған неміс корабльдері де барынша көмек көрсетті. 1945 жылы 26 наурызда Польшаның Данциг қаласы үшін шабуылда Балтық теңізінде тұрған немістің әскери кемелерінен атылған

зеңбірек снаряды Сабыр Рақымовтың бақылау пунктiне дәл түседi. Генерал-майор Сабыр Рахимов снарядтың жарықшағынан басынан қатты жараланып, госпитальда 8 сағаттан кейiн есiн жинамай қаза табады.

Кеңес үкiметiнiң әскери басшылығы генерал Сабыр Рақымовты Беларусь жерiндегi Гродно қаласына әкелiп жерледi. Сәл уақыт өткен соң 1945 жылдың 25 мамырында өзбектер генерал Сабыр Рақымовтың мәйтiн Ташкентке әкелiп, Кафанов атындағы парктегi мұсылмандық зиратқа жерлеп, кейiн ескерткiшiн орнатады. КСРО Жоғарғы Кеңесi Президумының қаулысымен 1965 жылдың 6 мамырында генерал-майор Сабыр Омарұлы Рақымовқа Ұлы Отан соғысында көрсеткен ерлiгi үшiн «Кеңес Одағының Батыры» атағы берiлдi [5, 2 б.]. 1968 жылы Өзбекстанда генерал Сабыр Рақымов туралы «Генерал Рақымов» атты көркем фильм түсiрiлдi. Ерлiгi ескерусiз қалмай жоғарғы басшылық тарапынан Ленин орденiмен, 4 мәрте жауынгерлiк Қызыл Ту орденiмен, 2-шi дәрежелi Суворов, 2-шi дәрежелi Кутузов орденiмен, Қызыл Жұлдыз орденiмен, бiрнеше медальдармен марапатталған [1, 2 б.]. Кеңес Одағының маршалы А.Гречко қазақ генералының әскери талантын жоғары бағалаған. 1966 жылы Польша мемлекетi жаңа жасалған кемеге С.Рақымов атын бередi. Кеңес елiнде бейнесi кескiнделген почта конвертi де шығарылады.

Қазақ халқының азаматтары генерал Сабыр Рақымовтың қазақ екенiн дәлелдеп, оның есiмiн ұлтына қайтару бағытында 1970 жылдары-ақ әрекет жасағанымен, ұлт зиялылары, ресми билiк тарапынан қолдау таппаған. Шымкенттiк ғалым Әсiлхан Оспанұлының Қазақ КСР Ғылым Академиясының Ш.Уәлиханов атындағы Тарих, археология және этнография институтына Сабыр Рақымовтың қазақ екенiн, оның есiмiн құрметтеу жөнiнде жазған хатына сол кездегi басшылық тарапынан нақты жауап берiлмеген. Соған қарамастан Сабыр Рақымовтың өмiр-дерегiн 1970-шi жылдары Шымкент педагогика институтының доцентi, филология ғылымдарының кандидаты Әсiлхан Оспанұлы, 1990-шы жылдары танымал журналист, қоғам қайраткерi Әкiм Ысқақ зерттеп оның өзбекстандық қазақ екенiн дәлелдеген [6, 8 б.].

Зерттеушi С.Дүйсеннiң пiкiрiнше бұл құжаттағы ресми мәтiннен бiз қазақтың тұңғыш генералын ұлтына қайтаруға сол кездегi қазақтың тарихшы ғалымдарының белсене әрекет жасамағандарын көрсетедi. Себебi 1960-1980 жылдары қазақ ғалымдары «ұлтшыл» атанудан әлi де болса сескенетiн едi.

Елiмiз тәуелсiздiк алған соң ғана генерал Сабыр Рақымовтың қазақ ұлтының мақтан тұтар батыр ұлы екенi халқымызға мәлiм болды. Бүгiнгi күнде Сабыр Рақымовтың құрметiне Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент, Тараз қалаларында көшелер, туған жерi Қазығұртта ауыл аты берiлдi. 2003 жылы Шымкенттегi республикалық әскери мектеп-интернат оның есiмiмен аталып, ескерткiшi орнатылды [7, 9 б.]. 2012 жылы Шымкент қаласындағы «Жеңiс» саябағының алдына даңқты қолбасшының құрметiне ескерткiш орнатылды.

Ұлтының атын шығарған, ел мақтанышына айналған әскери қолбасшының мерейтойын кең көлемде атап өтiп, келер ұрпаққа аманаттау бүгiнгi күннiң мiндетi. Сабыр Рақымов әскерге штабта отырып басшылық жасаған генерал емес, ол майданның алғы шебiнде жүрiш қол бастаған сардар. Оның ерлiгi мен үлгi өнеге боларлық өмiр-жолы терең ғылыми-зерттеу жұмысын талап етедi. Ел басына қауiп төнген сұрапыл жылдарда жарқын болашағымыз үшiн жанын қиған азаматтардың қай-қайсысын да құрметтеу, рухына бас иiп, ерлiк iстерiн үлгi ету бүгiнгi күнде бiздердiң парызымыз.

Әдебиеттер тiзiмi

- 1 Тегiне оралған Сабыр // Алаш айнасы. – 2011. – 7 мамыр
- 2 Исмаилов А. Боевой путь генерала С. Рахимова //Южный Казахстан. – 2008. – 8 май
- 3 Мырзахмет Ж. Темiр генерал. – //Егемен Қазақстан. – 2017. – 5 сәуiр
- 4 Дүйсенов С. Өзбекке телiнген қазақ батыры //http://www.namys.kz/=4799. – 2011. – 1 шiлде
- 5 Указ о присвоении звания Героя Советского Союза Рахимову С.О. //Правда. – 1965 – 7 мая
- 6 Тайжан Б. Генерал Рақымов ел есiнде // Егемен Қазақстан. – 2012. – 14 ақпан
- 7 Елшiбай Ф. Сабыр Рақымовқа ескерткiш орнатылса // Жас Алаш. – 2012. – 4 қазан